

Nr 583

Av herr **Hagberg m. fl.**, om förstatligande av den privata rustningsindustrien.

Den privata rustningsindustrien hör till de främsta drivande krafterna i den utveckling som redan lett till två världskrig. Utgående från privata vinstintressen har den underblåst alla konflikter mellan nationerna, understött och uppmuntrat chauvinistiska krafter och stimulerat propagandan för erövring av inflytelsesfärer på andra staters bekostnad. I en rad dokumentariska arbeten har bevis framlagts på den ödesdiga roll, som den privata rustningsindustrien spelat i folkens och staternas liv. Det är inte minst mot denna bakgrund, som frågan om krigsmaterielindustriens förstatligande eller annan effektiv kontroll av dess verksamhet blivit allt mer aktuell.

Då den svenska regeringen redan i november 1932 tillsatte en krigsmaterielberedning, anförde statsminister Per Albin Hansson till statsrådsprotokollet efter att ha hänvisat till frågans behandling i Nationernas förbund:

Artikel 8 moment 5 i förbundsakten innehöller följande principförklaring: »Förbundets medlemmar, som äro eniga om att tillverkningen genom enskilda företag av ammunition och krigsmateriel giver anledning till allvarliga betänkligheter, uppdraga åt rådet att taga under övervägande, huru de skadliga verkningarna av sådan enskild tillverkning må kunna förebyggas, varvid behörig hänsyn skall tagas till de behov, som förefinnas hos sådana medlemmar av förbundet, som icke äro i stånd att själva tillverka den ammunition och krigsmateriel, som är erforderlig för deras säkerhet.» Att krigsmaterielindustrien inom vissa länder haft ett ödesdigert inflytande å den händelseutveckling, som ledde till världskriget, torde efter allt som därom framkommit inte kunna bestridas.

Sverige befinner sig bland de länder, som ha en betydande enskild krigsmaterielindustri, och enligt regeringens mening borde vårt land bidra till skapandet av ett effektivt kontrollsystem över detta slag av industri, framhöll statsminister Per Albin Hansson, och angav därvid följande riktlinjer:

Det syntes erforderligt, att, oavsett huruvida en internationell konvention kunde åvägbringas under den närmaste tiden eller icke, vi för egen del vidtog sådana åtgärder, att fullständig statlig kontroll erhöles över den svenska produktionen av krigsmateriel. Att till äventyrs enskilda ekonomiska intressen därvid måste lida intrång kunde ej få vara ett avgörande hinder för anordningar, som ur synpunkten av en riktig fredss-

politik påkallades. Beträffande sättet för genomförandet av en kontroll över krigsmaterielindustrien i Sverige kunde olika meningar tänkas. Den säkraste metoden vore utan tvivel att — efter en viss övergångstid — införa förbud för enskild tillverkning av krigsmateriel. Sådan tillverkning skulle därmed bli föremål för statsmonopol. Detta system hade under de internationella förhandlingarna i frågan förordats från flera håll såsom ett nödvändigt led i ett fullt effektivt internationellt kontrollsystem och helt nyss rekommenderats i en resolution av den franska deputeradekammaren.

1932 års krigsmaterielberedning fick således i uppdrag att undersöka, huruvida det vore lämpligt att förstalliga de viktigaste krigsindustrierna och utfärda förbud mot enskild tillverkning eller huruvida det var möjligt att på annat sätt utöva en effektiv statlig kontroll över denna industri. Krigsmaterielberedningens betänkande lades sedan till grundval för Kungl. Maj:ts proposition nr 89 vid 1935 års riksdag.

I betänkandets inledning heter det:

Beredningen har i enlighet med de åt beredningen givna direktiven undersökt möjligheten och sättet för inrättande av ett statsmonopol i fråga om krigsmaterieltillverkningen. Beredningen har därvid framhållit, att den effektivaste metoden för genomförandet av en kontroll över krigsmaterielindustrien otvivelaktigt vore ett överlåtande åt staten av ensamrätten till denna rörelses bedrivande.

Beredningen sökte fastställa vilka svenska industrier som i första hand borde komma i fråga vid ett förstalligande av krigsmaterielindustrien. Det heter i betänkandet:

I detta sammanhang meddelar beredningen, att de företag, som ur föreliggande utrednings synpunkt i främsta rummet förtjänade uppmärksamhet, vore: AB Bofors; AB Bofors nobelkrut; Nohab flygmotorfabrik AB; AB Svenska Järnvägsverkstäderna; AB Flygindustri. Det dominerande vore AB Bofors med dess dotterbolag AB Bofors nobelkrut, vilka tillsammans tillverkade 78 % av totalfabrikationen av krigsmateriel i Sverige under 1932. Av hela exporten av krigsmateriel från Sverige under samma år komma 95 % på Bofors.

De av beredningen åberopade industrierna är också i dag i huvudsak de, som har krigsmaterielproduktionen om hand. Skillnaden ligger främst däri, att dessa industrier genomgått en betydande utbyggnad sedan 1932 och att den inbördes relationen i fråga om industriernas betydelse för krigsmaktens utrustning undergått en viss förändring, som sammanhänger med den krigstekniska utvecklingen.

1932 års krigsmaterielberedning tog även upp frågan om formerna för ett eventuellt förstalligande. Där framhålles:

Ett övertagande från statens sida av den enskilda industrien på detta område måste utgå från bevarandet av dessa företags icke blott tekniska utan även ekonomiska standard och samtidigt medföra en reorganisation av statens övriga hithörande företag i syfte att i möjligaste mån anpassa

dem efter samma nivå och åvägabringa en efter affärsmässiga grunder uppbyggd centraliserad drift, i lämplig omfattning och form knuten till de förut enskilda verken.

I första hand syntes man böra utgå från att vid monopolisering i statens hand av vår krigsmaterielindustri tvenne aktiebolag bildades, av vilka det ena skulle övertaga Bofors och Bofors nobelkrut och det andra hela flygplanstillverkningen. I fråga om Nohab kunde skäl anföras såväl för dess hänförande till Bofors som till flygplansgruppen.

1932 års krigsmaterielberedning hade borgerlig majoritet och avstyrkte ett förstatligande av krigsindustrien trots de starka skäl och den starka opinion, som redan då fanns för ett förstatligande. Ett litet steg framåt representerade trots detta denna beredning, emedan dess betänkande kom att läggas till grund för en ny förordning om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, en kontroll som visserligen var helt otillräcklig och endast innebar koncessionstvång och viss översyn av statlig myndighet, men som dock hade en tendens siktande till att något inkräkta på de privata vinstintressenas fria spel.

När regeringen i januari 1935 framlade sitt förslag i denna fråga, hade den vikit undan för det borgerliga motståndet till ett förstatligande, men fortsatte likväl att påvisa den privata krigsindustriens ödesdigra inflytande på de olika ländernas politik. Så anförde exempelvis dåvarande handelsministern i samband med propositionens framlämnande:

Det ligger i sakens natur att en industri, vars välstånd är beroende av staternas rustningar, skall vara i hög grad intresserad av att rustningspolitiken fullföljes i världen. Talrika vittnesbörd hava framkommit om det inflytande, som de mäktiga storföretagen inom denna produktionsgren kunnat utöva i olika länder till förfång för försöken att hejda rustningarna och åstadkomma internationella uppgörelser om begränsning och minskning därav.

Eftersom det ytterst är det enskilda vinstintressets fria spel, som framkallar de risker, vilka äro förbundna med den enskilda tillverkningen, vore det mest följdriktigt att söka finna en anordning, varigenom det enskilda vinstintresset eliminerades från denna produktion.

Den uppfattning, som regeringen i det citerade avsnittet genom handelsministern åter gav uttryck åt, kom tyvärr inte att följas i vare sig den dåvarande eller senare regeringars praktiska politik. Rustningsindustrien fick fortsätta i stort sett som förut, och den enda mer betydelsefulla skillnaden ligger i de enorma extra profiter, som aktieägarna i krigsindustrien kunnat glädja sig åt under såväl det andra världskriget som åren efter. Det faktum, att svenska medborgare i allmänhet fick bringa stora personliga offer under krigsåren som en följd av den omfattande beredskapen, medan krigsindustriens ägare höstade in enorma förtjänster på vårt lands försvarsförberedelser, kom att medföra en ännu starkare opinion i de breda folklagren för ett förstatligande.

År 1946 aktualiserades på nytt frågan om krigsmaterielindustriens förstatligande i en riksdagsmotion, väckt av kommunistiska partiets representanter. I motionen föreslogs »att riksdagen måtte hemställa till Kungl. Maj:t att efter utredning framlägga förslag om förstatligande av de industrier, vilka ha tillverkning av krigsmateriel som huvuduppgift, främst AB Bofors med dotterbolag, varvid de subventioner och förmåner av skilda slag statsmakterna beviljat dessa företag böra räknas staten till godo vid övertagandet».

Riksdagens beslut i anledning av den kommunistiska motionen blev att i en skrivelse (nr 398/1946) hemställa, att »Kungl. Maj:t genom krigsmaterielinspektionen eller på annat sätt noggrant följer frågans utveckling samt, då tillfället därtill befinner lämpligt, framlägger förslag i ärendet för riksdagen». Detta beslut fattades den 20 juli 1946. Sedan detta beslut fattades har dock intet hänt i denna fråga, och något förslag i ärendet har inte förelagts riksdagen.

Vid De förenade förbundens 11:e kongress 1953 togs frågan om krigsindustriens förstatligande upp till behandling. Bl. a. förelåg en motion till kongressen från avdelning 25, Karlskoga, vilken avdelning omfattar arbetarna vid AB Bofors nobelkrut. I motionen, som motiverar varför naturtillgångar och nyckelindustrier bör överföras i samhällets ägo, framhålles: »Vi är också av den åsikten att även landets krigsindustri borde förstatligas.» Motionen utmynnade i förslag om att kongressen skulle ge förbundsstyrelsen i uppdrag att till Landsorganisationen och socialdemokratiska partiet framföra en begäran om dessa organisationers medverkan till ett sådant förstatligande. I kongressdiskussionen kring denna fråga framhöll boforsarbetarnas ombud att »det torde stå utom all diskussion att krigsindustrien bör vara samhällsägdd...» och förbundsstyrelsen fick kongressens godkännande av följande uttalande: »Förbundsstyrelsen delar helt det i motion nr 28 (boforsarbetarnas motion) framförda kravet att landets krigsindustrier bör överföras i statens ägo, och föreslår att denna synpunkt måtte understrykas av kongressen.»

Det stora intresse för ett förstatligande av krigsindustrien, som kommer till uttryck bland de inom denna industri anställda arbetarna, måste också ses mot bakgrunden av att vissa delar av krigsindustrien, särskilt då sprängämnesindustrien, blir allt mer riskfylld för arbetarna och att de privata bolagen i mycket tycks nonchalera dessa risker. Arbetet på vissa avdelningar inom sprängämnesindustrien uppvisar dagligen olycks-tillbud; också på en enda dag kan det vara flera olyckstillbud, och detta sliter självklart mycket hårt på de anställdas nerver och hälsa. Helt nyligen ledde detta till att de anställda vid en avdelning på AB Bofors nobelkrut kände sig nödsakade att vägra arbeta, emedan de ansåg att arbetets art var av det slag att de svävade i livsfara. Trots de väldiga risker som sammanhänger med denna produktion tillämpas ackordsarbete med ackor-

den så satta, att de tvingar arbetarna till ett mycket högt arbetstempo. Det naturliga inom denna produktionsgren vore slopandet av ackordsprincipen och tillämpandet av en timlön, som på ett bättre sätt än vad som nu är fallet kompenserade arbetarna för de väldiga risker de är utsatta för. Detta krav har flerfaldiga gånger förts fram av arbetarparten men inte lett till några resultat. Bland arbetarna är man av den uppfattningen, att ett förstatligande av denna industri skulle göra det väsentligt lättare att nå fram till överenskommelser, inte minst i löneavseende, som tog större hänsyn till de väldiga risker, som de inom denna industri anställda dagligen löper, förbättrade skyddet och ägnade större omsorg åt de levande människornas liv och säkerhet.

I högsta grad väsentligt vid betraktande av frågan om krigsmaterielindustriens förstatligande är, att det i hög grad skulle vara ekonomiskt fördelaktigt för staten. Samtliga företag som producerar krigsmateriel visar en mycket bred vinstmarginal, och tillsammans skulle dessa vinster räckta till att täcka exempelvis en betydande del av de kostnader, som landets socialvård betingar.

Krigsindustriens lönsamhet, som ingen torde bestrida, framgår bl. a. av AB Bofors och SAAB:s senaste bokslut. Anmärkningsvärt för AB Bofors under år 1955 var fördubblingen av aktiekapitalet från 44 till 88 miljoner kronor, varav hälften av det nytillkomna aktiekapitalet, 22 miljoner kronor, hade formen av fondemission. Utdelningen på AB Bofors aktier är 12 %. Genom ökning av avskrivningarna från nära 11,5 miljoner kronor 1950 till över 196 miljoner kronor 1954 har anläggningarnas värde gått upp från 90,1 miljoner kronor 1950 till 163,4 miljoner kronor 1954. Posten »disponibla medel» uppvisar för 1954 54,6 miljoner kronor och vidare bör observeras att AB Bofors i mottagna förskott för 1954 redovisar nära 203,4 miljoner kronor, varvid det måste anses sannolikt att dessa förskott i stor utsträckning utanordnats av den svenska staten.

Svenska aeroplan aktiebolaget redovisar under posten »vinstmedel» följande gynnsamma utveckling: 1952 2,04 miljoner kronor, 1953 7,70 miljoner kronor, 1954 8,46 miljoner kronor och 1955 11,62 miljoner kronor. I förskott har bolaget 1955 mottagit 125,2 miljoner kronor, vilket också till stor del kan anses vara utanordnat av svenska staten. I kassa och bank hade bolaget 1952 6,01 miljoner kronor, 1953 28,8 miljoner kronor, 1954 48,9 miljoner kronor och 1955 76,0 miljoner kronor. En ännu gynnsammare vinstutveckling torde SAAB kunna emotse genom den, på grund av statliga beställningar, inledda serietillverkningen av det nya attackplanet Lansen, som enligt tillgängliga uppgifter skall komma att kosta 1,4 miljoner kronor per styck.

Ett förstatligande av krigsmaterielindustrien ter sig i dag än mer självklart också därför, att staten redan är ägare till betydande krigsmaterielindustri. Ett beslut om att staten skulle bli ägare till all industri av detta

slag skulle möjliggöra en ekonomisk och teknisk samordning och rationalisering, som ur alla synpunkter borde vara gynnsam för statens finanser och därmed också för skattebetalarna. Staten bör vid ett sådant övertagande av krigsmaterielindustrien kunna tillgodogöra sig de väldiga summor, som den redan investerat i denna industri.

Den privata krigsindustrien har ofta kunnat spåras bakom de krafter, som vill hindra fredlig och vänskaplig samverkan mellan nationerna. I ett utrikespolitiskt läge som det nuvarande, då runt om i världen stora ansträngningar göres för att åstadkomma fredlig handel och normalisering av alla förbindelser mellan länderna, nedrustning, kollektiv säkerhet och samexistens, skulle krigsindustriens undandragande de privata intressena bli ett tillskott för ytterligare befästande av vårt folks fredssträvanden.

Med hänvisning till vad ovan anförts föreslås,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om framläggande av förslag till riksdagen 1957 om förstatligande av de industrier som har tillverkning av krigsmateriel som huvudsaklig sysselsättning.

Stockholm den 26 januari 1956

H. Hagberg

Helmer Holmberg

Gustav Johansson

Gerda Nilsson